

РОЗДІЛ VI. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 159.923:37.015.311

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2022-1-29>

ЗНАЧИМІСТЬ ВИХОВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ У НАУКОВИХ ПРАКТИКАХ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ

Агалець І. О.*кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник**відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти**Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського**вул. Берлінського, 9, Київ, Україна**orcid.org/0000-0002-5071-9019**agalec.i@gmail.com*

Ключові слова: *виховання,
духовний розвиток,
особистість, духовні цінності,
моральні настанови, освіта.*

У статті запропоновано спробу інформаційного огляду наукового бачення українських учених-практиків щодо обґрунтування значимості й актуальності виховання духовно-моральної особистості на сучасному етапі розвитку українського суспільства. На основі аналізу наукових публікацій розглянуто сутність понять «духовність» і «моральне виховання» як основних, що є пріоритетними в означеній виховній проблематиці. Обґрунтовано, що сучасна психолого-педагогічна наука розглядає виховання духовно-моральної особистості як цілеспрямований процес оволодіння зростаючим поколінням моральними категоріями, цінностями, принципами, ідеалами, виробленими людством і прийнятими суспільством на рівні власних переконань, дотримання їх як звичних форм особистої поведінки, головною метою якого є становлення морально стійкої, цілісної особистості. Зазначено, що нині спостерігається деформація багатьох духовних цінностей, зниження морального рівня суспільства у цілому й зростаючого покоління зокрема. Акцентовано увагу наукової спільноти на потребі у зміні змістових орієнтирів освітнього процесу, пошуку форм і засобів підвищення ефективності соціального ціннісного впливу на зростаючу особистість, що передбачає в кінцевому підсумку духовну самореалізацію сформованих моральних цінностей і навичок у будь-якій ситуації життєдіяльності. Наведено низку сучасних підходів, що активно застосовуються дослідниками на практиці. Зосереджено увагу на духовно орієнтованому підході й виокремлено основні його принципи. Наголошено на тому, що пошук ефективних шляхів долучення зростаючої особистості до вищих духовних цінностей виправдано пов'язаний з удосконаленням змісту, форм і методів цього процесу. Виокремлено й проаналізовано основні функції особистості вихователя-професіонала, ефективність реалізації яких залежить від його характеристик та дій.

Зроблено висновок, що порушена проблема набуває особливої ваги, а сучасні освітньо-виховні реалії дедалі частіше потребують нових підходів до розв'язання завдань, зумовлених викликами часу.

THE IMPORTANCE OF EDUCATION OF SPIRITUAL AND MORAL PERSONALITY IN SCIENTIFIC PRACTICES OF UKRAINIAN SCIENTISTS

Ahalets I. O.

*Ph.D. of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Senior Researcher at the Department of Scientific Information
and Analytical Support of Education*

*V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
Berlinskoho str., 9, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5071-9019
agalec.i@gmail.com*

Key words: *training, spiritual development, personality, spiritual values, moral instructions, education.*

The article submits an informational review of the scientific vision of Ukrainian scientists and practitioners of substantiation of importance and relevance of a spiritual and moral personality education at the present stage of development of Ukrainian society. The essence of the concepts of “spirituality” and “moral education” as the main concepts that is priority in a particular educational issue on the basis of the analysis of scientific publications are reviewed. The article explains that modern psychological and pedagogical science considers education of spiritual and moral personality as a purposeful process of mastering the growing generation of moral categories, values, principles, ideas that developed by humanity and accepted by society at the level of their own beliefs, compliance with them as conventual forms of personal behavior, whose main objective is the formation of a morally viable, coherent personality. The article notes that now there is a deformation of many spiritual values, a decrease of the moral level of society in general and of the growing generation in particular. The attention of the academic community is paid to the need to change the content points of the educational process, the search for forms and methods of improving the effectiveness of social value impact on the growing personality that supposes the spiritual self-realization of the established moral values and skills in any life situation. The article presents a range of modern approaches that actively used by researchers in practice. The attention is focused on spiritually oriented approach, its main principles are highlighted. This article notes that the search for effective approaches of involvement the growing personality in the highest spiritual values is justifiably associated with the improvement of the content, forms and methods of this process. The main functions of the teacher-professional personality, the effectiveness of the implementation of which depends on its characteristics and actions are highlighted and analyzed.

The article concludes that the problem raised acquires special weight, and today's educational realities increasingly require new approaches to solving problems due to the challenges of our time.

Постановка проблеми. Сучасний етап соціально-економічних і соціокультурних перетворень в Україні багатьма дослідниками характеризується як кризовий. Унаслідок цього спостерігається падіння рівня духовності особистості у смислах ціннісно-сміслової її життєдіяльності: істотне і тотальне переоцінювання цінностей, знецінення моральних надбань, що закладалися багатьма поколіннями. Усі ці процеси вимагають суттєвих трансформаційних змін у суспільстві й системі освіти, зокрема створення такого освітнього сере-

довища, що забезпечить виховання зростаючої особистості, якій властиві духовні цінності та високий рівень культури.

Виховання духовно-моральної особистості як вирішальний чинник її існування є одним із таких завдань, що належать до національних інтересів нашої держави. На важливості звернення до духовно-морального досвіду народу наголошено в державних програмах «Освіта (Україна XXI століття)» і «Діти України», Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти

й Концепції сучасного українського виховання, Національній доктрині розвитку освіти, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян тощо.

Забезпечення психолого-педагогічних умов для духовно-морального зростання особистості у сучасному суспільстві дедалі частіше визначається як одне з пріоритетних завдань у сфері освіти, адже освіта є одним з основних чинників розвитку цивілізації, яка орієнтує на провідні гуманістичні ідеали й особистісний розвиток, її самовизначення та самореалізацію. Від рівня сформованості духовних цінностей, моральних настанов і позицій та внутрішніх саморесурсів зростаючої особистості залежить як її майбутнє, так і життєздатність соціуму в цілому. Як бачимо, проблема виховання духовно-моральної особистості посідає центральне місце як у життєдіяльності людини, так і інституцій нашої держави.

Аналіз стану досліджень і публікацій щодо шляхів розвитку зазначеної проблеми свідчить про постійну увагу дослідників різних галузей, аспекти й ціннісні засади якої відображено в працях філософів, релігійних мислителів і письменників, психологів і педагогів різних історичних періодів та епох: Античності (М. Аврелій, Платон, Протагор), Середньовіччя (Ф. Аквінський, П. Альфонсо), епохи Відродження (Н. Макіавелі, М. Монтень), епохи нових підходів Просвітництва (Ф. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо), німецької класичної філософії (В. Гегель, І. Кант), XIX–XX століть (Ф. Ніцше, С. Рубінштейн, Е. Фром, М. Хайдеггер та ін.).

Представники сучасної української філософської думки (С. Бистрицький, І. Бичко, В. Горський, В. Кремень, С. Пролеєв та ін.) різнобічно досліджують феномен української духовної культури. Духовні цінності як мета виховання є увагою сучасних досліджень відомих провідних учених (А. Богуш, К. Журба, В. Лаппо, Н. Миропольська, О. Сухомлинська та ін.), питанням морально-духовного розвитку особистості присвячено численні праці вчених І. Бега, І. Зязюна, О. Савченко та інших авторів.

Проте аналіз науково-практичних джерел і соціальна значущість проблеми доводять, що сучасні психолого-педагогічна наука і освітня практика не мають єдиних сталих смислових, змістово-методичних та організаційних важелів забезпечення виховання духовно-моральної особистості.

Метою статті є спроба інформаційного огляду наукового бачення українських учених-практиків щодо обґрунтування значимості й актуальності виховання духовно-моральної особистості на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Підвищення інтересу до значимості виховання духовно-моральної особистості, усвідомлення її сутності завжди збігалися з періодами соціально-морального підйому чи кризи суспільства. Не випадково у цей складний період звертаємося до особистості, її духовно-морального самоусвідомлення, ставлення до цінностей, справедливо сподіваємось на неї ж, на ту духовно-моральну силу, котра здатна своєю життєдіяльністю утримати суспільство від розрухи, що насувається [5, с. 17].

З огляду на те, що духовно-моральне виховання особистості стоїть на порядку денному педагогіки, до головних завдань науково-освітньої спільноти належить забезпечення психолого-педагогічних умов для її духовно-морального зростання.

Розглядаючи проблему дослідження, першочергово варто звернутися до прикладів визначення сутності понять «духовність» і «моральне виховання» як основних, що знаходяться нині в епіцентрі наукової думки та піднятої виховної проблематики наукової розвідки.

Р. Охрімчук у довідниково-аналітичній праці «Енциклопедія освіти» дає таке визначення: «Духовність – категорія людського буття, якою виражається його здатність до самотворення та творення культури. Духовність є вищим рівнем розвитку особистості, на якому основними мотиваційно-смисловими регуляторами її життєдіяльності є вищі людські цінності» [10, с. 244].

Відомий учений у галузі психології І. Бех «духовність» розглядає як «цілісний світогляд особистості щодо значущості оточуючого її природного і соціального світу, місця у ньому, сенсу життя і шляхів його досягнення» [3, с. 246].

Провідний методолог педагогічної науки України С. Гончаренко вважає: «Духовність – індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти «для інших» <...> Із категорією «духовність» співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, у якій вона задумується над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Утрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання» [6, с. 106].

К. Чорна зазначає: «Моральне виховання – цілеспрямований процес оволодіння дітьми моральними категоріями, цінностями, принципами, ідеалами, виробленими людством і прийнятими суспільством на рівні власних переконань, дотримання їх як звичних форм особистісної поведінки» [20, с. 523].

Досить удале визначення цього поняття дає вчений-педагог М. Фіцула: «Моральне виховання – це виховна діяльність школи та сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності» [18, с. 53].

Видатний український педагог В. Сухомлинський у своїх дослідженнях установив залежність морального виховання від цілеспрямованого розвитку емоційно-ціннісної сфери зростаючої особистості шляхом насичення всього навчально-виховного процесу (нині освітнього) етичними складниками: культура слова ↔ емоційна культура ↔ культура моральних відносин. Саме моральне виховання вчений-практик убачав системоформуючим чинником своєї педагогічної системи, що здійснюється через розвиток моральних почуттів вихованців [16, с. 9].

Цілком зрозуміло, що наведені вище поняття перегукуються з основними векторами розвитку духовно-морального спрямування зростаючої особистості та належать до провідних в означеній проблемі.

Тож сучасна психолого-педагогічна наука розглядає виховання духовно-моральної особистості як цілеспрямований процес оволодіння зростаючим поколінням моральними категоріями, цінностями, принципами, ідеалами, виробленими людством і прийнятими суспільством на рівні власних переконань, дотримання їх як звичних форм особистої поведінки. Становлення морально стійкої, цілісної особистості є головною метою духовно-морального виховання.

Знана фахівчиня психолого-педагогічної проблематики виховання О. Сухомлинська зазначає: «Нині українське суспільство перебуває в процесі появи і реалізації нових ідей із більш-менш чітким уявленням про минуле і майже невизначеним майбутнім. Неабияке місце тут належить проблемам духовності – і в культурологічно-антропологічному, і в релігійному, і в педагогічному сенсі. Усе це свідчить про доцільність розгляду феномену духовності як якості особистості й як частини чи навіть сутності виховного процесу у сьогоdnішньому проблемному полі педагогічної науки та освітньо-виховних реалій» [15, с. 288].

Правильно і дуже влучно щодо гостроти порушеної проблеми своє наукове бачення висловив президент Національної академії педагогічних наук України В. Кремень, наголошуючи, що світ людини – це, по суті, світ цінностей, які мають основоположний характер для буття людини. «Цінності визначають духовну ситуацію, у якій перебуває людство на кожному конкретному етапі своєї еволюції. Переоцінка цінностей докорінним чином змінює духовні основи людського існу-

вання і може спричинити духовну кризу. У контексті сьогоdnення, у якому як ніколи актуалізується проблема цінностей, важливо виокремити базові цінності, що становлять стержень людського в людині. Переважно це цінності духовного рівня» [9, с. 9].

Розмірковуючи над проблемою виховання зростаючої духовно-моральної особистості, фахівець із психології Е. Помиткін, аналізуючи існуючу ситуацію, звертає увагу наукової спільноти на потребу у зміні змістових орієнтирів освітнього процесу, що назріла давно. На думку вченого, «духовне відродження держави потребує переорієнтації освітнього процесу на духовний розвиток особистості» [12, с. 182].

Неодноразово акцентується увага на необхідності суттєвої перебудови усієї системи освіти і виховання, зокрема у працях фахівця в галузі психології самосвідомості М. Боришевського, де особлива роль відводиться вихованню у зростаючого покоління виникненню та розвитку духовності. На його думку, важливою умовою конструктивного, соціально цінного функціонування і становлення особистості є сумірність розвитку її новоутворень. Виходячи з міркувань вченого, актуальним у педагогіці є принцип комплексності й системності, за яким фахівець системи освіти чи соціальної галузі (педагог, практичний психолог) має чітко уявляти перспективну модель особистості вихованця, що відповідає його віковим потенціям [4].

Посилаючись на вище наведені погляди й думки, а також величезний професійний досвід представників наукової спільноти, звернемо увагу на той факт, що навчити зростаючу особистість взаємодіяти на основі життєво важливих цінностей у гармонії із собою, іншими людьми та світом навколо себе є стратегією виховної політики батьків і закладів освіти всіх типів. Зрозуміло, що останні завжди були, є і будуть тими освітнім осередком, який відповідає не лише за процес навчання, а й за становлення зростаючої особистості, за закладання засад формування національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку духовно-моральних цінностей українського народу, де впровадження освітніх предметів духовно-морального спрямування є основою виховання зростаючої особистості. Саме виховання як один із головних компонентів освітнього процесу сприяє формуванню цілісної, духовно-культурної освіченої особистості [1].

Участь батьків, родинного кола, освітнього персоналу (як безпосередніх суб'єктів виховання) у вихованні духовно-моральної, ціннісно-орієнтованої особистості має виступати на перший план, особливо зважаючи на те, що

суспільству довелося прийняти виклик світової пандемії COVID-19, яка зумовила нові реалії життєдіяльності, за яких змінився звичний порядок життя кожної людини, а з ним і духовно-моральне самовідчуття.

Можна констатувати, що нині спостерігається деформація багатьох духовних цінностей і зниження морального рівня суспільства у цілому й зростаючого покоління зокрема, що, на нашу думку, спричинені неможливістю задовольнити природні потреби зростаючої особистості у спілкуванні, увазі, гідності, підтримці, любові, справедливості тощо. Ці потреби намагаються задовольнити за допомогою технічних засобів та значною сукупністю органів публічної передачі інформації. У зв'язку із цим значущими й актуальними лишаються питання пошуку форм і засобів підвищення ефективності соціального ціннісного впливу на зростаючу особистість, що передбачає у кінцевому підсумку застосування сформованих моральних цінностей і навичок її духовної самореалізації у будь-якій ситуації життєдіяльності.

На часі й настанови видатного педагога сучасності В. Сухомлинського [17], які є пересторогою того, що доля десятків, сотень людських життів у руках педагога, ефективність його роботи залежить від педагогічного впливу на особистість, від того, наскільки спрямованим у бік духовної сфери школярів буде освітній простір усіх закладів освіти [19, с. 95].

Особливої актуальності для нашої розвідки набуває позиція Е. Помиткіна. Так, дослідником справедливо обстоюється точка зору про те, що суспільству необхідні стійкі життєві орієнтири на вищі соціальні здобутки, якими є духовні ідеали, цінності та смисли. Тож сучасна психологічна наука має здійснювати супровід та підтримку особистості в процесі духовного розвитку, сприяти створенню в суспільстві умов, необхідних для духовного зростання людини, використовуючи при цьому вітчизняні й світові психолого-педагогічні напрацювання [13].

Ученим виокремлено низку сучасних підходів, що активно застосовуються дослідниками на практиці, серед яких – особистісний, поведінковий, діяльнісний, когнітивний, психоаналітичний, тілесно орієнтований підхід, християнська психотерапія та ін. та звернуто увагу на те, що кожен із наведених підходів має певні переваги і недоліки залежно від сфери застосування, окресленої проблеми та особистості вихователя і вихованця як суб'єктів процесу виховання [13].

Посилаючись на наукові дослідження, Е. Помиткін концентрується на духовно орієнтованому підході, за якого основними об'єктами впливу є свідомість і самосвідомість зростаючої особистості, першочергову увагу приділено

змісту ціннісно-сміслової сфери: ідеалів, ціннісних орієнтацій і смислів. Реалізація зазначеного підходу спирається на принципи, основні з яких слід навести в контексті порушеної проблематики, зокрема:

- принцип вищої доцільності, відповідно до якого будь-які події (досвід) у життєдіяльності особистості вихованця мають сенс і цінність та розглядаються як надбання, що допомагає у розв'язанні подібних ситуацій;

- принцип цілісності, згідно з яким життєдіяльність особистості вихованця розглядається з позиції єдності людини й світу, тобто дотримання цього принципу дає змогу вбачати в кожній «дрібниці» частину великого та значного, при цьому не принижуючи ролі вражень, переживань і переконань;

- принцип свідомої взаємодії, що ґрунтується на основі усвідомленого ставлення до проблеми й пошуку шляхів її розв'язання, при цьому відбувається самоусвідомлення вихованцем мети, етапів і завдань консультування;

- принцип розвитку свідомості, що передбачає розв'язання проблеми в контексті підвищення рівня свідомості вихованця, де вихователь (педагог або практичний психолог) орієнтується на рішення актуальної проблеми та стратегічну мету своєї діяльності, яка спрямована на допомогу у розвитку свідомості особистості вихованця;

- принцип свободи волевиявлення, дотримання якого забезпечує право особистості вихованця на самостійний пошук шляхів розв'язання проблеми, запобігає виникненню типової ситуації за умови, коли відбувається свідоме або несвідоме втручання вихователя (зазначений принцип узгоджується з підходом Віктора Франкла щодо здатності вихованця вибирати цінності, ідеали й поведінку, яка б узгоджувалася з духовними смислами [7, с. 179]);

- принцип детермінованості зовнішнього й внутрішнього свідчить про зв'язок між вихованцем і подіями його життя, використання даного принципу дає можливість розглядати особистісну проблему як «схему на шляху розвитку особистості» вихованця, а ставлення до проблеми – як показник рівня його свідомості [13, с. 211–212].

Таким чином, духовно орієнтований підхід має широку сферу застосування й потребує професіоналів системи освіти чи соціальної галузі, тобто освітнього персоналу високого рівня підготовки, оскільки на них покладено організацію і здійснення виховання особистості. З огляду на досвід наукової спільноти та власний соціо професійний, без особистого безпосереднього цілеспрямованого впливу вихователя-професіонала на вихованця, справжнє виховання, що проникає в характер, не буде ефективним.

На переконання академіка І. Беха, до дій та рис недостатньо компетентного вихователя, що не сприяють успішному здійсненню супроводу особистості вихованця в процесі духовного розвитку, доцільно віднести такі:

- навмисну значну міжособистісну дистанцію, що постійно демонструється вихованцем;

- недостатню духовно-моральну зрілість (особистісний стан вихователя, особливо щодо цінностей, які він намагається донести вихованцям), що виявляється у відсутності «емоційних переживань як репрезентантів відповідних смисло-ціннісних устремлінь», свідченням чого є надзвичайно збіднілий інтонаційний складник моральних суджень;

- поведінку вихователя, яка регламентується лише його професійною функцією, що може свідчити про недостатність його особистісного універсалізму, життєвої мудрості й вузького кола інтересів та захоплень;

- вихователь не солідаризується з постійно оптимістичною позицією щодо духовного розвитку вихованців, оскільки перебільшує труднощі, які можуть траплятися їм на цьому шляху (до його виховних завдань не входить «завдання допомоги вихованцям» у здоланні душевної слабкості й боягузливості) [2, с. 83–84].

З огляду на викладене, І. Бех зазначає: «Пошук ефективних шляхів долучення зростаючої особистості до вищих духовних цінностей виправдано пов'язується з удосконаленням змісту, форм та методів цього процесу. На даний час ми маємо варіації цих виховних складників. У змісті можуть використовуватися різні способи його трансляції – від загальних положень до конкретних суджень чи навпаки. У методах можуть переважати тенденція до виховного діалогу чи монологу, апеляція до сприймання чи свідомості й самосвідомості вихованця. У формах практикуються індивідуальний чи груповий підходи. Якраз на основі означених варіацій створюються відповідні виховні концепції, які претендують на масове використання у виховній практиці. Якщо у цьому зв'язку увага акцентується на вікових особливостях і можливостях зростаючої особистості, то наголошують на адекватній модифікації виховного змісту, методів і форм» [2, с. 223].

У контексті досліджуваної проблеми варто навести виокремлені В. Ягуповим основні функції вихователя:

- організаційно-мотиваційна – сприяє усвідомленню фахівцем сутності виховання, забезпечує цілеспрямоване планування цього процесу та його змістову реалізацію, формування у вихованців мотивації до вдосконалення;

- мобілізаційна – передбачає формування у вихованців настанови на розвиток позитив-

них якостей, оволодіння знаннями, навичками, вміннями;

- формувально-розвиткова (базова) – полягає у формуванні й постійному вдосконаленні у вихованців соціально-ціннісних якостей, забезпеченні ефективної самореалізації особистості;

- інформаційно-комунікативна – передбачає активний цілеспрямований вплив на свідомість і підсвідомість, інтелектуальну, емоційно-почуттєву й волюву сфери особистості вихованця, формування культури поведінкового спілкування, розвиток соціально значимих цінностей;

- профілактично-перевиховна – забезпечує прогнозування й ліквідування негативних проявів поведінки, психолого-педагогічне попередження девіантної поведінки, усунення негативних рис характеру вихованця, формування мотивації до самовдосконалення;

- оцінювально-контрольна – передбачає контроль, перевірку й оцінювання результатів виховання та внесення в нього відповідних корективів [21, с. 439–440].

Ефективність реалізації окреслених функцій, безперечно, залежить від компетентності вихователя, його націленості на конкретний результат і сумлінне ставлення до справи.

На думку української вченої Н. Дічек, «поява і розвиток новітніх технологій породжує нове світобачення і світорозуміння, а також протиріччя між новими реаліями існування людства й усталеними формами і способами ставлення до світу. Водночас зміну парадигм (класичного образу науки на некласичний, а далі – на постнекласичний) не слід розуміти спрощено, як повне зникнення попередніх уявлень і методологічних установок попереднього етапу. Між ними існує спадкоємність, яка рухається так званим герменевтичним колом пізнання» [8, с. 75].

Вагомою є думка педагогині, віцепрезидентки Національної академії педагогічних наук України О. Савченко, у працях якої обстоюється позиція про те, що гуманістичні цінності в освіті сприяють зміні авторитарно-дисциплінарної моделі виховання на особистісно зорієнтовану, серед ознак якої чільне місце займають створення умов для розвитку та самовдосконалення й усвідомлене визначення своїх можливостей у досягненні поставленої мети [14, с. 2]. Це пояснюється потребами різнобічного розвитку особистості, тобто становлення її як суб'єкта культури, що посідає активну життєву позицію, адже рівень розвитку культури є показником рівня розвитку людини.

Отже, до визначальних складників означеної проблематики доцільно віднести духовно орієнтований підхід, гуманістичний характер якого полягає в умілій організації та стимулюванні освітнім персоналом психологічно й педагогічно обґрунтованої

діяльності вихованця, у формуванні, розвитку та підтримці у нього мотивації до постійного духовного самовдосконалення з постійною допомогою, підтримкою, співчуттям і співпереживанням.

Узагальнюючи приклади наукового бачення сучасних учених-практиків значимості морального виховання, можна стверджувати, що порушена проблема набуває сьогодні особливої ваги, а освітньо-виховні реалії – нових підходів у розв'язанні завдань, зумовлених викликами часу. Оскільки діяльність закладів освіти – це виконання освітнім персоналом освітніх послуг, освітніх потреб зростаючої особистості та сподівань батьків, то саме вектори розвитку духовно-морального спрямування особистості в освітньому процесі передусім покликані визначати світогляд як колективу фахівців закладу, так і їхніх вихованців, формування й розвиток ціннісних життєвих орієнтирів, якими перш за все є загальнолюдські духовні цінності й моральні настанови.

Висновки і перспективи подальших розробок. На основі аналізу наукової, довідниково-аналітичної літератури й наукового бачення українських учених-практиків з'ясовано, що порушена проблематика духовно-морального виховання особистості свідчить про її значимість й багатоас-

пектність. Нині переглядаються ціннісні суспільні орієнтації, розробляються нові підходи як умови до виховання духовно-моральної особистості. Кожен із запропонованих поглядів і підходів важливо взяти до уваги та за необхідності вибрати те дієве, завдяки чому під час запровадження сучасних засобів активізації потенціалу зростаючої особистості на основі міжособистісної комунікації, взаємодії й об'єднання зусиль суб'єктів виховного процесу можна досягти ефективних результатів як поступального процесу усвідомленого оволодіння гуманістичними цінностями та постійно вдосконалюваного впродовж життя індивідуального досвіду морально цінного ставлення до світу, до себе та оточення.

Проведена розвідка є спробою інформаційного огляду обґрунтування значимості й актуальності виховання духовно-моральної особистості на сучасному етапі розвитку українського суспільства на прикладі наукового бачення українських учених-практиків.

Подальші дослідження будуть продовжені в напрямі вивчення методологічних підходів українських і зарубіжних учених-практиків до шляхів забезпечення й підтримки духовно-морального розвитку студентської молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агалець І. О. Виховання зростаючої особистості: життєво важливі цінності дітей та учнівської молоді (аналіт. огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки*. 2021. Вип. 14. С. 21–38. URL: http://dnrb.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/Analitichnuy_visnuk_2021-14.pdf (дата звернення: 05.01.2022).
2. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : Букрек, 2018. 320 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717891/>.pdf (дата звернення: 05.01.2022).
3. Бех І. Особистість у просторі духовного розвитку : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
4. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник / за заг. ред. М. Й. Борисшевського; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/1531/2/книга%282%29.pdf> (дата звернення: 05.01.2022).
5. Вознюк Н. М. Етико-педагогічні основи формування особистості : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 196 с.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. С. 106.
7. Гуманістична психологія: антологія: у 3-х т. Т. 2. Психологія і духовність (світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології) / упоряд.: Р. Трач, Г. Балл. Київ : ПУЛЬСАРИ, 2005. 279 с.
8. Дічек Н. Психолого-педагогічні моделі особистісно зорієнтованого виховання (період незалежності України). *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. Т. 1. № 26. С. 70–77. URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/167253> (дата звернення: 05.01.2022).
9. Кремень В. Г. Духовність і цінності буття людини. Горизонт духовності виховання : колективна монографія / уклад. й підгот.: Йонас Кевішас, Олена Отич; НАПН України, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Вільнюс : Zuvedra, 2019. С. 9–11. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719526/1/Gorizont2.pdf> (дата звернення: 05.01.2022).
10. Охрімчук Р. М. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 244.
11. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюна та ін.; за ред. І. А. Зязюна; 3-є вид., доп. і перероб. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
12. Помиткін Е. О. Духовний розвиток особистості як пріоритетне завдання освіти XXI століття. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 3. С. 180–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_3_19 (дата звернення: 05.01.2022).

13. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2005. 280 с.
14. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*. 2001. № 7. С. 1–4.
15. Сухомлинська О. В. Духовність як надбання особистості: український вимір. *Горизонт духовності виховання* : колективна монографія / уклад. й підгот.: Йонас Кевішас, Олена Отич; НАПН України, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Вільнюс : Zuvedra, 2019. С. 287–299. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719526/1/Gorizont2.pdf> (дата звернення: 05.01.2022).
16. Сухомлинська О. В. Моральне виховання як константа виховного процесу: характеристика проблематики у часовому вимірі. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 3. С. 3–12. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722953/> (дата звернення: 05.01.2022).
17. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра : вибрані твори. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. 654 с.
18. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2002. 192 с.
19. Хайруліна В. М. Відродження духовної місії української освіти. *Горизонт духовності виховання* : колективна монографія / уклад. й підгот.: Йонас Кевішас, Олена Отич; НАПН України, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Вільнюс : Zuvedra, 2019. С. 91–107. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719526/1/Gorizont2.pdf> (дата звернення: 05.01.2022).
20. Чорна К. І. Моральне виховання. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 523.
21. Ягупов В. В. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

REFERENCES

1. Ahalets, I. O. (2021). Vychovannia zrostaiuchoi osobystosti: zhytvevo vazhlyvi tsinnosti ditei ta uchnivskoi molodi (analytychnyi ohliad) [Education of growing personality: vital values of children and students (analytical review)]. *Analytical Bulletin in education and science*. V. Sukhomlynskyi State Scientific Pedagogical Library of Ukraine. National Academy of Pedagogical Science of Ukraine. Vinnytsia. Vol. 14. Pp. 21–38. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/Analitichnuy_visnuk_2021-14.pdf (accessed 5 Jan. 2022).
2. Beh, I. D. (2018). Osobystist na shliakhu do dukhovnyh tsinnosti. [Personality on the way to spiritual values]. Monograph. Kyiv-Chernivtsi. Bukrek. 320 p. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717891/> (accessed 5 Jan. 2022).
3. Beh, I. D. (2012). Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku. [Personality in the space of spiritual development]. Textbook. Kyiv. Akademydav. 256 p.
4. Vychovannia dukhovnosti osobystosti [Education of personal spirituality]. (2013). Educational and methodical manual. (Ed.). Boryshevskiyi M. Y., G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kirovograd. Imeks-LTD. 104 p. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/1531/2/книга%282%29.pdf> (accessed 5 Jan. 2022).
5. Vozniuk, N. M. (2005). Etyko-pedahohichni osnovy formuvannia osobystosti. [Ethical and pedagogical foundations of personality formation]. Textbook. Kyiv. Tsentr navchalnoi literatury. 196 p.
6. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainskyi pedahohichni slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. (Ed.). Holovko S. Kyiv. Lybid. P. 106.
7. Humanistychna psykholohiia [Humanistic psychology]. (2005). Anthology in 3 volumes. Vol. 2. Psykholohiia i duhovnist. (svitohliadni aspekty humanistychno zorientovanyh napriamiv u suchasni zahidni psykholohii) [Psychology and spirituality (worldview aspects of humanistic orientations in modern western psychology)]. (Ed.). Trach R. Ball H. Kyiv. PULSARY. 279 p.
8. Dichek, N. (2019). Psukholoho pedahohichni modeli osobustisno zorientovanoho vykhovannia (period nezalezhnosti Ukrainy) [Psychological and pedagogical models of person-centered education (period of independence of Ukraine)]. *Pedagogical Education: Theory and Practice*. Collection of scientific works. Kamianets-Podilskiyi Ivan Ohiienko National University. Pedagogy institute of National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv. Vol. 1. No. 26. Pp. 70–77. URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/167253> (accessed 5 Jan. 2022).
9. Kremen, V. H. (2019). Dukhovnist i tsinnosti buttia liudyny. Khoryzont dukhovnosti vykhovannia [Spirituality and values of being human. The Horizon of Spirituality of Education]. Collective monograph (Ed.). Yonas Kevishas, Olena Otych. National Academy of Pedagogical Science of Ukraine. State Institution of Higher Education “University of educational management”. Vilnius. Zuvedra. pp. 9–11. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719526/1/Gorizont2.pdf> (accessed 5 Jan. 2022).

10. Okhriimchuk, R. M. (2008). Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]. National Academy of Pedagogical Science of Ukraine (Ed.). Kremen V. H. Kyiv. Yurinkom Inter. P. 244.
11. Pedahohichna maisternist [Pedagogical mastering]. (2008). Textbook (Ed.). Zyazyun I. A. 3rd edition, supplemented and converted. Kyiv. SPD. Bohdanova A. M. 376 p.
12. Pomytkin, E. O. (2017). Dukhovnyi rozvytok osobystosti yak priorityetne zavdannia osvity XXI stolittia. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. [Spiritual development of the individual as a priority task of education in the XXI century. Spirituality of the individual: methodology, theory and practice]. Collection of scientific works / Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. Scientific-research institute of spiritual development of man. UNESCO Chair “Spiritual and cultural values through Education”. Sievierodonetsk. Vol. 3. Pp. 180–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_3_19 (accessed 5 Jan. 2022).
13. Pomytkin, E. O. (2005). Psykholohiia dukhovnoho rozvytku osobystosti [Psychology of the spiritual development of personality]. Monograph. Kyiv. Nash chas. 280 p.
14. Savchenko, O. Ya. (2001). Udoskonalennia profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Improving the professional training of future elementary school teachers]. Pochatkova shkola. No. 7. Pp. 1–4.
15. Sukhomlynska, O. V. (2019). Dukhovnist yak nadbannia osobystosti: ukrainskyi vymir. Khoryzont dukhovnosti vykhovannia [Spirituality as an asset for the individual: the Ukrainian dimension. The Horizon of Spirituality of Education]. Collective monograph (Ed.). Yonas Kevishas, Olena Otych. State Institution of Higher Education “University of educational management”. Vilnius. Zuvedra. Pp. 287–299. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719526/1/Gorizont2.pdf> (accessed 5 Jan. 2022).
16. Sukhomlynska, O. V. (2020). Moralne vykhovannia yak konstanta vykhovnoho protsesu: kharakterystyka problematyky u chasovomu vymiri [Moral education as a constant of the educational process: characteristics of the issue on time]. *New pedagogical thought*. 2020. No. 3. Pp. 3–12. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722953/> (accessed 5 Jan. 2022).
17. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Duchovnyi svit shkoliara [Spiritual works of the schoolchild]. Selected works. Kyiv. Radianska shkola. Vol. 1. 654 p.
18. Fitsula, M. M. (2002). Pedahohika [Pedagogy]. Textbook for students at a higher education institution. Ternopil. Navchalna knyha. Bohdan. 192 p.
19. Khairulina, V. M. (2019). Vidrozhennia dukhovnoi misii ukrainskoi osvity. Khoryzont dukhovnosti vykhovannia [The revival of the spiritual mission of Ukrainian education. The Horizon of Spirituality of Education]. Collective monograph (Ed.). Yonas Kevishas, Olena Otych. State Institution of Higher Education “University of educational management”. Vilnius. Zuvedra. Pp. 91–107. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719526/1/Gorizont2.pdf> (accessed 5 Jan. 2022).
20. Chorna, K. I. (2008). Moralne vykhovannia. Entsyklopediia osvity [Moral education. Encyclopedia of education]. National Academy of Pedagogical Science of Ukraine (Ed.). Kremen V. H. Kyiv. Yurinkom Inter. P. 523.
21. Yahupov, V. V. (2002). Pedahohika [Pedagogy]. Textbook. Kyiv. Lybid. 560 p.